

BUTLLETÍ del GRUP d'ESTUDIS SITGETANS

Any XXIII

Febrer del 1999

N.º 88

ARTUR CARBONELL, UN HOME DE TEATRE (1)

I. Joventut

Maria Lluïsa Marsal

La vida teatral o la vida pel teatre d'Artur Carbonell, com vulgüeu, es pot dividir en dues etapes ben diferenciades per les circumstàncies històriques que les determinaren i que coincideixen amb l'època de joventut (del 1930 al 1939) i la de maduresa (del 1940 al 1970).

La primera etapa es va iniciar dintre de la línia del teatre innovador o experimental, l'anomenat "Teatre d'Art", oposat al teatre diem-ne "normal" o teatre comercial, segons els termes encunayts per la crítica de l'època. En general, llevat com sempre d'alguna digna aportació de gran qualitat com la de Pous i Pagès, Carles Soldevila i, evidentment, les primeres obres teatrals de Josep Mª de Sagarra, que creà un model de poema dramàtic, imperava aquest teatre comercial, convencional, el qual no pogué evitar l'aparició exitosa dels petits teatres d'art i d'avantguarda i la fuga progressiva del gran públic cap als nous espectacles oferts pel music-hall i el cinema, aquell art nou. Mirem breument el panorama europeu d'aquell moment, segons l'estudi realitzat per Enric Gallén.

Les transformacions d'ordre econòmic, polític, social i cultural esdevingudes arran de la 1ª Guerra Mundial incidiren de forma lògica i notòria en la determinació d'uns nous referents artístics, així com en una nova concepció de l'home. Tot això derivà en una voluntat de modernització de l'escena. La Gran Guerra havia trasbalsat el món occidental i el teatre modern, que té com a missió reflectir fidelment el moment històric que li és propi, allunyant definitivament els models dramàtics finiseculars i la seva influència. Ibsen, Maeterlinck o d'Annunzio són depassats pel temps.

¿Quins esdevingueren els nous models de la literatura dramàtica de postguerra? Uns quants referents de diversa procedència i desigual incidència en els esce-

naris de Catalunya, que la inquietud innovadora d'Artur Carbonell va fer seus, com veurem tot seguit. El teatre d'art o d'avantguarda era un fidel receptor dels nous corrents europeus. Citem tres institucions emblemàtiques dins d'aquesta línia: "El Teatre Íntim", "L'Associació de Teatre Selecte" i el "Lyceum Club", vinculat a Artur Carbonell. Tots ells amb una trajectòria artística totalment eclèctica. El "Lyceum Club" estrenà una sèrie d'obres capdavanteres de l'avantguarda europea entre 1934 i 1936, sota la direcció d'Artur Carbonell: "Antonietta", de Tristan Bernard, "Com ell va enganyar el marit d'ella", de Bernard Shaw, "Abans d'esmorzar", d'Eugene O'Neill, "A la sortida", de Pirandello, "Un prometatge", de Txèkhov, "La innocent", de Lenormand, "Davant la mort", de Strindberg, i "Sopar d'adéu", de Schnitzler. En un article de Francesc Foguet titulat "Lyceum Club de Barcelona, una aposta per un teatre intel·ligent", aparegut recentment a la revista "Serra d'Or", l'autor assenyala que "les vetllades teatrals del "Lyceum Club" diferien notablement dels repertoris amateurs coetanis, ja que la seva programació es basava en autors i obres de teatre contemporani internacional, sovint inèdits en l'escena catalana del anys trenta. Aquestes sessions comptaven amb la participació activa de l'artista Artur Carbonell que assessorava, dirigia, decorava i posava en escena les peces. L'extraordinària cura amb què se seleccionaven les obres o s'enllestien els mínims detalls de la presentació era deguda, en bona part, a l'entusiasme i la tenacitat de Carbonell i del seu equip de col·laboradors.

"De fet, les orientacions del Lyceum Club s'adreçaven a la realització d'una tasca cultural a favor d'un teatre intel·ligent en el qual es prioritzés la qualitat per sobre de la quantitat. En conjunt, les representacions es caracteritzaven per una certa voluntat d'experimentació, en l'escenificació i en la tria de les

peces. Destacaven la qualitat extraordinària de la interpretació, sota l'experta direcció de Carbonell, i de la presentació que, amb una economia de mitjans escènics, reeixia a crear una atmosfera idònia per a cada peça, amb un estil propi.

"La darrera sessió del Lyceum Club tingué lloc la nit del 9 de juny de 1936, al Teatre Stadium, i consistí en la presentació de tres peces breus: "Davant la mort", d'Strimberg, "Un prometatge", de Thékhev i "La innocent", de Lenormand, pulcrament traduïdes per Maria Carratalà i Lina Sitges (suposo que aquest pseudònim amaga el nom de Carolina Benaprès). La globalitat de la crítica valorà molt positivament la presentació escènica de les obres, amb unes escenografies projectades per Artur Carbonell, fins al punt de considerar-la un dels aspectes més aconseguits, atès que la seva qualitat arribava a superar amb escreix la dels teatres professionals".

A Sitges i, amb una iniciativa paral·lela al gest audaç de Santiago Rusiñol que ens donà a conèixer Maeterlinck amb la representació "La intrusa" al Teatre Prado el 10 de setembre de 1893 amb ocasió, com sabem, de la 2ª Festa Modernista, Artur Carbonell va incorporar a la cultura catalana un dels autors moderns més importants del món, Jean Cocteau. La seva obra "Orfeu", estrenada al Théâtre des Arts de París l'any 1926 per la companyia de Georges Pitoëff, va ser representada per primera vegada a la península la nit del 1er de setembre del 1930, també al teatre Prado.

L'evocació avui dels seus intèrprets té un punt d'emoació perquè són també els intèrprets del nostre pasat recent i encara viu en els nostres cors:

Eurídice: Maria Dolors Bertran
La mort: Maria Planas
Orfeu: Josep Mirabent Magrans
Xocaire: Pere Armengou
El comissari: Daniel Planas
L'escriptura: Josep Maria Bassols
1er ajudant de la mort: Joan Darna
Rafel 2on: Artur Carbonell

Citem alguns paràgrafs de la crítica d'"Orfeu apareguts a "La Gasetta de Sitges" del 7 de setembre de 1930 i signada per Salvador Marsal:

"Després de fer unes oportunes referències a la figura d'"Orfeu" mitològic i la contextura que presentava Jean Cocteau, i de la poderosa influència en la literatura i la filosofia del món antic que l'orfisme exercí, el crític parla de la teatralitat amb què l'autor ha bastit el seu "Orfeu" i de l'encertada adaptació a la modernitat de la llengua hel·lènica".

Pel que fa a la direcció, diu:

"Artur Carbonell, el nostre exquisit pintor, ens ha presentat "Orfeu" amb el sòlid prestigi de la seva personalitat artística. El decorat, confeccionat sota les indicacions de l'autor, ha trobat en Artur Carbonell un

plasmador fidelíssim. La presentació, acuradíssima, qualifica el nostre jove artista com un director d'escena de múltiples possibilitats. Carbonell ha ratificat doncs, d'una manera decisiva, el crèdit artístic que sempre ens havia merescut.

"La interpretació, excel·lent. Totes les dificultats psicològiques de l'obra que són moltes, foren vençudes totalment. Maria Dolors Bertran, immortalitzada ja en sengles teles del seu oncle Joaquin Sunyer, féu del seu paper -comprens i sentit- una apassionada creació. I el mateix es pot dir de Josep Mirabent que tingué en el seu paper moments d'un patetisme i d'un natural no gens fingit. En ell també, l'exacta comprensió i el justíssim sentiment del personatge que encarnava li permeteren de fer miracles.

Amb el mite d'"Orfeu", amb el mite etern de l'eterna poesia, Cocteau encertà una obra finíssima, "raciniana", sense estridències, arrodonida i clàssica com un minuet."

El mateix any 1930, Artur Carbonell presentà a Sitges, en sessió íntima, l'obra de renom universal "La veu humana", també de Jean Cocteau. Fins al 1936 es representaren a Sitges totes aquelles obres que Artur Carbonell presentava a Barcelona al Teatre Studium i que ja hem ressenyat més enrere. Abans, però, el 1933, es va celebrar a Sitges el centenari de la mort de Goethe, per la qual cosa la Universitat de Barcelona va nomenar un comitè integrat per Josep Planas i Robert, Carolina Benaprès, Josep Carbonell i Gener, Manuel Cassanyes, Joaquim Gomis, Alfons Macaya i Salvador Soler i Forment, i es va encomanar a Artur Carbonell la direcció escènica i artística de l'obra "Egmont", que va tenir caràcter d'estrena, puix que era la primera vegada que aquesta versió prenia estructura teatral. El crític Salvador Marsal manifestà a la revista "Mirador" que:

"Artur Carbonell sabé donar en el joc escènic plasticitat a les figures i una entonació pictòrica general molt adient. Quant als accessoris escènics que us permeten de situar l'obra, l'eclecticisme regnant constituïa un agradable espectacle visual i un excitant de la imaginació".

Era per al nostre artista una època de plenitud. La pintura i el teatre es complementaven. A París, havia assistit de molt jove a una representació dels ballets russos de Serge Diaghilev que l'impressionà: "Una fantasia enlluernadora de primeríssimes figures mundials de la dansa va desfilar davant meu com una revelació de les possibilitats de les arts unides en un sol espectacle". A París també, assisteix anys més tard a lliçons que sobre l'escenografia teatral imparteixen Sacha Guitry i Georges Pitoëff. Per a la representació de "Caps de recanvi" a Sitges, es trasllada al Théâtre Montparnasse on es va estrenar l'obra de Victor Pellerin, sota la direcció de Georges Baty, la labor del qual segueix d'a prop. I assisteix a la Comédie

Française on triomfa "La voix humaine", de Cocteau. Carbonell viatjà també a Bèlgica, Holanda i Alemanya.

La primera meitat de la dècada dels anys trenta és la seva època més productiva, tant en pintura com en realitzacions teatrals. La fina sensibilitat del pintor incideix en la plasticitat i l'estètica depurada de les seves creacions en el camp de l'escenografia, la decoració, el disseny de figurins i, en definitiva, la direcció de les obres de teatre que presenta sota el concepte d'*d'espectacle teatral*.

La línia renovadora que Carbonell vol infondre a les seves obres prové del seguiment dels gran innovadors, que Carbonell interpretà com un credo de la creativitat artística moderna, és a dir, la que s'imposava en els escenaris europeus i que es podria resumir, per no allargar-nos, en una sola frase: la imaginació i la creativitat, que no volen dir ornamentació gratuïta, al servei de la paraula.

El realitzador és aquell que sap crear un ambient, una atmosfera, aquell que vigila els matisos de veu, el gest, la mirada, la situació dels actors. Haurà de tenir sentit del color, de la llum, del joc escènic, del ritme i del moviment: tota una harmonia a l'entorn del text i un plaer visual per a l'espectador.

És en els creadors francesos, com Jacques Copeau i Gaston Baty, que Artur Carbonell descobreix l'autèntic geni creatiu d'una escenografia teatral basada en la sobrietat i la senzillesa, en una elegància aliena a tot ornament superflu, que intensifica el realisme del text. Els objectes bàsicament triats esdevenen símbols, contenen un missatge i transmeten una emoció poètica a l'espectador atent i sensible.

"Gràcies a Gaston Baty, vaig descobrir que la problemàtica d'una posada en escena reeixida no és només una qüestió de mitjans tècnics" va manifestar l'Artur. "El text -deia Baty- és l'essència del teatre. Al voltant d'aquest nus central, s'ordenen elements diversos que amb el temps s'aniran renovant, i aportant a la paraula un vigor nou. Aquesta és la missió del director, perquè hi ha coses subtils que s'expressen altrament que per aquesta paraula. El teatre, amb tots els seus components, és una flama que es transmet a través dels segles, sempre fresca i resplendent". Artur Carbonell va saber aplicar a les seves creacions tots aquests ensenyaments, ensenyaments que haguessin estat estèrils sense la sensibilitat i la intuïció que li eren pròpies i la seva aportació personal.

Un comentari a part mereix la tria eclèctica de les obres representades en aquella primera època teatral d'Artur Carbonell, sense pretendre, és clar, descobrir les qualitats d'autors com Bernard Shaw o Luigi Pirandello, però sí insistir en l'avantguardisme de tots ells.

Domènec Guansé, al "Baluard de Sitges" del mes de setembre de 1933, en un comentari titulat "Al

Prado de Sitges: teatre d'aficionats", assenyala que "les sessions de teatre selecte capitanejades per Artur Carbonell semblen una protesta exemplar contra les bajanades que envaeixen l'escena en les nostres latituds, sobretot l'escena local. És, sens dubte, un intent de regeneració del teatre".

Pel que fa a l'obra "El sopar de l'adéu", d'Arthur Schitzler, un text de gran agudesia psicològica sentit filosòfic de la vida, el sentit del que és efímer i relatiu, la crítica atorgà grans elogis a la interpretació de Maria Planas i ressaltà la gràcia, la naturalitat i la modulació, sense falla, d'una artista amb un gran temperament d'actriu i que és molt més que una aficionada.

El text de Bernard Shaw "Com ell va enganyar el marit d'ella" té una punyent eloqüència que sacseja la indiferència satisfeta dels que prefereixen ignorar defectes i abusos.

"Abans d'Esmorzar", d'Eugene O'Neill, és una mostra de teatre nou, diferent, que ressalta la dificultat per a l'home de cenyir la seva pròpia condició i d'acceptar la veritat sobre si mateix.

"Davant la mort", de Strindberg, pertany a un corrent naturalista del teatre amb una actitud inconformista i provocadora d'un vigor rotund.

Anton Txèkhov, del qual s'estrenà al Teatre Prado l'obra "Un prometatge", donà un tomb decisiu al teatre europeu en crear un "teatre d'estat d'ànim" que es complau en la pintura delicada d'atmosferes que els estralls del pas del temps van transformant i que es concreten en la decadència de la societat de la Rússia tsarista. Teatre de subtils i nostàlgies que a la força havia de seduir el nostre director.

Artur Carbonell va dirigir el 1935 l'obra "A la sortida", de Pirandello, autor personalíssim d'un original món dramàtic. Els personatges pirandellians, sense certituds ideològiques, sense comunicació, llançats a la recerca d'un autor que els doni sentit, encarnen d'una manera completa la solitud consubstancial dels homes sense fe del segle XX.

Pel que fa als autors francesos presentats per Carbonell, assenyalarem breument algunes dades significatives. Per a l'estrena de "Caps de recanvi", de Jean-Victor Pellerin, representada al Teatre Prado el 1931, Artur Carbonell havia prèviament assistit al "Théâtre Montparnasse" a París a la presentació d'aquesta obra per Gaston Baty, el que fou per a ell un mestre en l'art de l'escenografia i el disseny de decorats i figurins. L'obra tingué un èxit rotund d'interpretació, presentació i direcció.

Amb "L'indigent", de Charles Vildrac, l'autor vol fer sentir la poesia de les vides humils i entendre-nos amb els problemes psicològics de la vida quotidiana, que són vistos amb gran profunditat humana.

"Antonietta", de Tristan Bernard, traduïda al català per Ramon Planes, és una comèdia de caràcters, de

matissos finíssims i aguda sensibilitat.

"La innocent", de Lenormand, es va presentar a Sitges el 1936. Lenormand és un autor marcat pel pessimisme que va significar l'època d'entreguerres a Europa. Els seus personatges materialitzen la decadència d'una societat i una civilització sacsejada pel drama de la guerra.

Aquests quatre autors dramàtics plasmen el que volia ser una mostra de teatre d'avantguarda de l'època, un teatre psicològic, intimista, un Teatre d'Art que ressalta tant els valors humans com les mancances d'uns personatges arrencats de la vida mateixa. Aquest cicle brillant dirigit per Artur Carbonell i que s'havia iniciat amb la representació d'"Orfeu" i "La veu humana", de Jean Cocteau, autor que simbolitzava les tendències modernes més agosarades, es va cloure el 1936 amb el nou teatre francès.

La cultura francesa era, a l'època, un referent constant i prestigiós. Artur Carbonell no fou aliè a aquesta influència, heretada també en part de l'escola dels Germans Maristes, a la qual havia assistit, com tants altres sitgetans: Josep Mª Teixidor, Manuel Carbonell Lafarga, Josep Mas i Vidal, Antoni Montserrat, Joan Llauradó, Joan Carbonell, Manuel Planas, Josep Mª Massip, Ramon Planes, Joan i Salvador Marsal... i, és clar, tots els que, involuntàriament, em deixo al tinter, a excepció del nostre bon amic Sebastià Hill.

Al seu llibre de "Memòries", Ramon Planes diu en el capítol titulat "Quan anava a estudi": "Quan va aparèixer el segle XX en l'horitzó de Sitges, hom es va adonar que no tenia escoles, Vull dir Escoles, o sigui, uns establiments que poguessin donar als nois

(es tractava de nois, no de noies) una educació superior, no limitada a l'aprenentatge musical de les taules de multiplicar. Es reuniren, doncs, les persones benestants, amb fills (no filles) per educar i aconseguir que els Germans Maristes obrissin un col·legi a Sitges. El director del Col·legi, el Frère Michel, era francès, i també el seu segon, Frère Robert. Ens recomanaven la lectura quotidiana del diari parisenc "Le Temps", que duia informació abundant sobre el curs del conflicte bèl·lic de la Gran Guerra i ens proporcionava un vocabulari que ens féu avançar de pressa en el coneixement de l'idioma de Molière. En l'idioma i en la seva literatura."

La Guerra Civil va estroncar molts afanys, moltes iniciatives i també les inquietuds avantguardistes, diguem-ne agosarades, de molts artistes. Aquest és el cas de Carbonell. ¿Si als trenta anys, la guerra i la postguerra no haguessin esmorteït els seus delers de creativitat innovadora inherents a la joventut, el seu tarannà posterior hauria estat un altre? Ho ignorem. En tot cas, el seu avantguardisme pictòric s'escapça de sobte i, a partir del 1940, es dedicarà molt més al teatre majoritàriament clàssic, sobretot clàssic castellà: un recer legítim per a la seva devoció al teatre.

Ell participà activament en aquell drama bèl·lic real i en aquests darrers dies hem pogut veure dibuixos que, des del front, enviava a casa seva. Curiosament no estaven firmats, com si haguessin estat anònims. Potser es tractava d'això: de veure's convertit en un ésser sense nom ni identitat, un estrany en una guerra estranya i en un món que li era estrany.

(Continuarà)

CATALANS A LES COSTES ONUBENSES EN ELS SEGLES XVIII I XIX. LA PARTICIPACIÓ DE SITGES (IV)

David Jou i Andreu

Referències documentals sobre la presència sitgetana a les costes de la Baixa Andalusia.

A l'Arxiu històric de Sitges encara es conserven fragments dels Manuals de l'antiga i desapareguda "Escrivania de Marina", alguns dels quals ens permeten recollir notícies d'una sèrie de viatges a "*las costas de Andalucía*", que a mitjans del segle XVIII els nostres avantpassats emprangueren per tal de comer-

ciar i omplir d'una manera o altra el buit econòmic de la vila.

D'aquests viatges només queda algun testimoni esporàdic dels efectuats els anys 1752, 1753, 1755, i una bona relació dels efectuats els anys 1756, 1757, 1758 i 1759,²⁴ que comprenen un total de 168 viatges (Apèndix nº 1). La manca de més documentació no ens permet conèixer quan s'inicià la sèrie de viatges a les costes andaluses, però, per altra part, els papers existents ens permeten suposar que aquests deuri-

resultar fructífers, atès que al llarg dels anys 1757, 1758 i 1759, els armadors sitgetans adquiriren trenta-dues embarcacions ²⁵, en la seva major part de nova fabricació. Disset d'elles foren destinades als viatges a les costes d'Andalusia, la resta a d'altres tràfics. Aquests testimonis escrits faciliten el nom de les embarcacions, les classes d'aparell, el seu tonatge, el nom dels patrons i la participació de cada un dels interessats en els negocis que es proposaven fer. Dissortadament, però, no expliquen en què consistien els negocis ni les mercaderies que hi intervenien. Fora d'alguns viatges en els quals s'especifica concretament el port de Cadis, els ports o platges que tocaven els nostres navegants queden també sense definir. Els patrons es limitaven a declarar a l'"Escrivania", "*para el presente viaje y negocio que debía ejecutar en dichas costas y demás, en donde hubiese cuenta*". No obstant és molt significatiu que altres d'aquests testimonis escrits, a més de les esmentades relacions de viatges, parlin, generalment al marge del tema principal del document, de la ciutat d'Aiamonte.

Presència sitgetana a Aiamonte

La historiografia local deixa entreveure algunes notícies més aviat vagues, remotes i nostàlgiques, sobre les activitats de la marineria sitgetana en les quals sempre es fa alguna referència a la ciutat d'Aiamonte i a la pesca. Llopis i Bofill, encara que molt poc explícit sobre aquesta qüestió, no deixa de publicar a l'apèndix número sis de la seva obra, una relació de les "*embarcaciones de la pesca de Ayamonte pertenecientes a las compañías establecidas en aquel reyno*" ²⁶, facilitant d'aquesta manera una valuosa infomació que recollim a l'apèndix número 2 d'aquest treball. Mossèn Fèlix Clarà, en els seus "*Apuntes sobre Sitges*", en aquesta qüestió de la navegació i de la pesca, es limita tan sols a citar els

noms d'Aiamonte i Galícia ²⁷.

Entre el papers que s'esmenten més amunt veiem una declaració del patró Josep Sariol al notari de marina Joan Montserrat que diu: "*El 6 de octubre de 1755, hallándose en el puerto de Cádiz con su londro Virgen de la Piedad, embarcó como pasajero al sitgetán Bartolomé Ballester, conduciéndolo a la ciudad de Lagos, de allí le llevó a Sitges*" ²⁸.

En el Registre Parroquial, el mateix any i curiosament el mateix dia de Tots Sants, 1er de novembre, en què s'esdevingé el terratrèmol de Lisboa, dos sitgetans, "Salvador Llopis, boter, i Joan Carbonell, mariner, moriren a Aiamonte". El primer d'ells, segons l'anotació del Registre, "morí ofegat". ²⁹ En una declaració que, el 1764, fan uns testimonis sobre la malaltia del mariner Isidre Masó, diuen que va passar "*hallándose en Ayamonte*" ³⁰. En el mateix any 1764, el patró Bartomeu Font fa una carta de poder destinada al boter Pere Carbonell, veí de Sitges, resident a Aiamonte, per tal que reclami al comerciant sitgetà Miquel Robert, "*en Ayamonte residente*", una determinada quantitat de diners ³¹. Igualment el propi any, el patró Magí Massó declara al notari de Sitges que "*haviendo ido en su embarcacion nombrada Las Almas a la ciudad de Ayamonte*" ³². El mes de maig del 1765, el patró Josep Fortuny fa una reclamació per "*fletes de Ayamonte a Barcelona*" ³³. El patró Pelegrí Bori, de la sagetia San Francisco Xavier, en el retorn del seu viatge de Nova Orlenas a Londres per entregar uns presoners de guerra, l'any 1782, i de camí cap a Sitges, fa escala a Aiamonte i hi desembarca per a realitzar unes diligències. El vaixell continua viatge comanat pel seu germà Josep Bori, després d'embarcar el boter Pau Miró, sitgetà instal·lat a Ayamonte ³⁴. També, el 1796, el patró Bartomeu Soler manifesta que, després d'encarregar la construcció d'un "*lahud para el comercio de sardina*" al mestre d'aixa Pere Llaurens d'Arenys, "*hice viaje en Ayamonte*" ³⁵. Dit

²⁵ AHS. "Escrivania de Marina 1753-1763" folis 49 al 121. M/2/01. Aquests papers es refereixen al nomenament de patró de cada una de les embarcacions de referència, en els quals consta l'agrupació de propietaris que proposa la designació i algunes altres dades del bastiment. En cinc ocasions consta la vila d'Arenys com a lloc de construcció. Aquest creixement, que podríem dir, de la flota sitgetana, no fa més que coincidir amb el període de prosperitat de la marina catalana que destaca Zeferino Ferret, atribuint-la al bon govern del Marquès de la Ensenada (1746-1759) (*Decadencia de la Marina Española*, págs. 54-79). Així mateix Carrera i Pujal, referint-se a la mateixa època diu: "*la exclusiva de la pesca y otros privilegios otorgados a los marineros matriculados por las ordenanzas navales de 1748 tuvieron repercusiones muy favorables, pues desde entonces la navegación se incrementó por las costas de Andalucía, Galicia y Portugal, dando lugar a un intercambio recíprocamente provechoso*" (*Historia Política y económica de Cataluña*, vol. II, pag. 422).

²⁶ Llopis i Bofill, Joan. *Assaig Històric sobre la Vila de Sitges*. Grup d'Estudis Sitgetans, Sitges 1977, pag. 138. Apèndix 6é. pag. 184.

²⁷ Clarà i Carbonell, Fèlix, *Apuntes sobre Sitges* en "Dos treballs d'Història de Sitges de mitjans del segle XIX". Grup d'Estudis Sitgetans. Sitges 1982. pag. 84

²⁸ AHS. "Escrivania de Marina 1753-1763", M/2/01.

²⁹ AHS. "Manual de la Matrícula". M/2/02/Q 2.

³⁰ AHS. "Escrivania de Marina". M/2/02/Q2, 31.

³¹ AHS. "Manual de la Matrícula". M/2/02/Q2.

³² AHS. "Tribunal de Marina". M/1/01.

³³ AHS. "Tribunal de Marina". M/1/02.

³⁴ AHS. "Manual de Ferrer", 1796, foli 220

això, la relació complerta de documents que durant la resta del segle XVIII, fan referència a Aiamonte i al negoci del peix salat o d'altres mercaderies no la reproduïm aquí per a no fer-ho massa llarg.

També és interessant destacar l'existència d'un coneixement d'embarcament, imprès en català i signat a Aiamonte per Ventura Palmeta, de Sitges, el dia 4 d'abril del 1772, relatiu a "disset cascos de sardina estibada", embarcats en el llondro *San Juan Bautista* del patró Miquel Pasqual, també sitgetà.³⁶ El document ens demostra d'una banda, l'existència del tràfic i comerç de les sardines exercit per sitgetans a Aiamonte i d'altra la persistència de la llengua catalana a finals del segle XVIII fins i tot, en una activitat com en la navegació, que s'estén per una part important de la geografia

Referències documentals sobre la presència de catalans en les costes de la Baixa Andalusia en els Arxius d'Aiamonte.

L'arxiu de l'església de Nuestra Señora de las Angustias del barri de la Ribera d'Aiamonte, conserva una important col·lecció, encara que incompleta dels registres parroquials a partir del segle XVI.³⁷ D'aquests, els registres d'òbits que es conserven donen una bona mostra de la presència catalana en aquella població al llarg del segle XVIII que recollim al final d'aquest treball (Apèndix n° 6) i que si bé son poc explícits en matèria de dades biogràfiques destaquen, sovint de manera imprecisa la seva procedència. Normalment assenyalen que és de *nación catha-*

lán, del Reyno de Cathaluña o del Principado de Cathaluña, i a continuació el poble de naixement. Pel que fa a la professió o activitat no s'hi reflecteix cap antecedent. Potser el fet que Aiamonte fos una població més aviat d'estructura classista dóna lloc al fet que en els assentaments es destaquin de manera especial les referències als militars, soldats o clergues, però que es passin per alt les relatives als menestrals o artesans fora de les referents al seu estat i dades del cònjuge. En alguns casos, el que es fa càrrec de les despeses de l'enterrament és "*patrón de la compañía*" o patró de l'embarcació on navegava el difunt, en altres és el germà o el fill. Pel que fa a l'origen o procedència predominen els de Mataró i Sitges. També és de subratllar que de les 39 defuncions que conformen la relació esmentada, 21 s'enregistren entre els mesos d'octubre i desembre, els quals, per coincidir amb la temporada de pesca de la sardina, també coincidirien amb l'època de més aflluència de pescadors. Tot fa suposar que, aquells catalans que trobaren la mort a Aiamonte, hi eren transitòriament³⁸ i estaven relacionats amb la pesca salada.

El primer registre d'òbits data del 1720, que sense que això vulgui significar cap afirmació, coincideix amb les èpoques que el pare Miravent apunta com d'arribada dels primers pescadors catalans. L'últim registre en el qual es fa constar la condició de català, és del 1786 època en què La Higuera cobra importància. No obstant això, manquen els registres que comprenen els anys del 1738 al 1760 i del 1788 al 1798, però alguns dels sitgetans morts a la comarca d'Aiamonte i l'Algarve durant aquests anys, consten en el registre parroquial de Sitges, la relació dels quals recollim així mateix al final d'aquest treball

³⁶ AHS. "Cort del Batlle" 1772, publicat en "Sitgetans a Isla Cristina".

³⁷ En aquest punt voldríem deixar constància del nostre agraïment per la gran col·laboració, confiança immerescuda i oberta cordialitat que va oferir-nos el rector de l'església de Nuestra Señora de las Angustias, padre Francisco Salinero, donant-nos tota classe de facilitats en la consulta de l'esmentat arxiu, agraïment que fem extensiu al també rector de l'església del Salvador i, de la mateixa manera, a la senyoreta Mª Concepción García de los Reyes i al senyor José Manuel Pérez Naval, arxivera i secretari de l'ajuntament de la ciutat d'Aiamonte respectivament, els quals amb la seva amabilitat i deferència ens facilitaren la consulta dels seus arxius.

³⁸ Encara que la referència d'aquesta nota no prova res, és oportú recollir aquí la nota existent en el registre parroquial de Sitges, en el llibre d'òbits del 1763 al 1776, foli 179/80, relativa al funeral celebrat en sufragi del mariner Gaietà Ballester i Morera, el qual es donà per mort en un naufragi: "*Se nota que lo dia dinou de Janer de el corrent any, partiren de la embocadura del estret de Gibraltar sis o set barcas de esta vila, entre ellas la del patró Joseph Soler. Al ferse vespre se trobaren en una mateixa conserva poch més a ponent de Màlaga, sobrevingué un temporal molt recio que durà cosa de quatre hores, vinguda la nit cada patró féu lo salvament que pogué. Lo patró Joan Puig, rasgadas las velas entrà en Màlaga, lo patró Francesch Font naufragà, salvant la vida ab sa tripulació. Lo endemà dia 20 compareguren tots a excepció del patró Joseph Soler en lo bordo del qual anava lo sobredit Gaetano Ballester i com sa barca estava molt carregada y segons pendent judici no podia pendre per fora; una vegada la veren faltar tingueren per cert que havia naufragat. Las conjecturas se aumentaren més en lo dia corrent per haver passat tres mesos de dita desgràcia, constant ja que no son en Alger y molt menos en dominis de Marroecos. Tot això és de relació que he pres del patró Joan Puig i Joan Esteva que feren experiència de aquell treball*". Aquesta relació fa creure que les sis o set barques de Sitges que havien passat l'estret, carregades, en direcció a llevant i a mig gener, podrien venir d'Aiamonte després de la temporada de pesca. Quines altres explicacions poden haver-hi? Vegi's també, Llopi's i Bofill, Joan, *Assaig històric de la Vila de Sitges*. Grup d'Estudis Sitgetans n° 1, Sitges 1977, Apèndix cinquè, pag. 184 "*Embarcaciones de la pesca de Ayamonte pertenecientes a las compañías establecidas en aquel reyno...*" En dies posteriors es registren, en el mateix llibre parroquial esmentat, les defuncions del patró Josep Soler i els mariners Francesc Carbonell, Cristòfol Masó i Emmanuel Ricart, fadrí mariner, que junt amb Gaietà Ballester, formarien la tripulació.

(Apèndix nº 7). Posteriorment als anys esmentats encara es registren cognoms catalans en els llibres parroquials, però sense cap més antecedent que els de "*vecino de esta ciudad*".

Entre l'escassa documentació de l'arxiu municipal d'Aiamonte, que sembla que fins fa pocs anys ha viscut unes etapes de deplorable deixadesa, no es troba cap evidència de participació catalana en la propietat de finques o cases. En el "*Libro industrial y secular del 1760*", hi trobem Cristòbal Vidal i Joseph Papiol, "*patrón de barco*"

En els llibres del "*Repartimiento de paja y utensilios del 1802*" hem trobat Cristòbal Català "*por barcas*", i a Francisco Mirabent Soler "*por barcas*", i "*comercios*", i en el de 1804 per "*botes y lanchas*" Salvador Casanovas, Jaume Llavina, Cristòfol Català, Francesc Mirabent, Salvador Roselló i Josep Soler, amb quantitats més aviat poc importants³⁹, molts dels quals els trobarem més endavant instal·lats a l'Isla de La Higuierita.

Presència catalana a la Isla de la Higuierita o Isla Cristina, la participació sitgetana.

Una de les primeres notícies que tenim fins ara sobre la presència de catalans a Isla Cristina és la que proporciona una relació existent a l'Arxiu Municipal de Sevilla de setanta-tres "*patrones de compañías que se ocupan en el beneficio de espicha y estiba de la sardina en el sitio de la Higuierita*", de l'any 1776. D'aquesta relació⁴⁰, cinquanta-tres dels patrons porten cognom català i entre d'ells poden identificar-se'n disset que apareixen també en els arxius sitgetans com a mariners o negociants. Són els següents:

Antoni Ribera, carrer de S. Pere (Assaig històric, Cadastre 1772)

Joan Pasqual, carrer de S. Pere (Cadastre 1772)

Josep Carbonell, carrer de S. Pau (Cadastre 1772)

Bartomeu Coll, carrer de la Carreta (Cadastre, assaig, Manual de Ferrer 1788)

Josep Ballester, carrer de les Parellades (Cadastre 1772)

Pere Carbonell, carrer de Bonaire (Cadastre 1772, contractes 1773)

Bartomeu Soler, carrer de les Parellades (Assaig,

Cadastre 1772, contractes 1773)

Bernat Portas, carrer de Barcelona, (Cadastre 1772)

Josep Vidal, carrer de S. Pere (Cadastre 1772, Assaig)

Pere Pasqual (Manual de Ferrer 1794, foli 186)

Pelegrí Carbonell (Contractes 1772)

Josep Badia, carrer Major, (Cadastre 1772)

Josep Ginesta, carrer Nou (Cadastre 1772)

Lluís Soler, carrer de la Carreta (Cadastre 1772)

Francesc Pla, carrer de les Parellades (Cadastre 1772)

Francesc Robert, carrer de S. Pau (Cadastre 1772)

Josep Fàbregues, carrer Major (Cadastre 1772)

Josep Matalí, travessia del carrer de Bonaire (Cadastre 1772)

D'aquests patrons es tenen altres notícies que confirmen el seu origen sitgetà i la seva relació amb el negoci de la pesca salada. Se sap que Pere, Joan i Pelegrí Carbonell, ja els anys 1770, junt amb altres particulars de la vila de Sitges, havien format una companyia per anar a Portugal, "*costas de España y Ayamonte por el negocio de sardina*", i anys després (1773) tingueren un plet amb Pau Milà⁴¹. De Bartomeu Coll consta que, al mateix temps que s'ocupava de la pesca salada, va aprofitar les seves estades a La Higuierita per adquirir diverses finques urbanes que posteriorment, els anys 1788, 1790 i 1793, vengué a d'altres habitants d'aquella població, la major part també sitgetans⁴². De Bartomeu Soler, traficant de pesca salada citat més amunt, és interessant la correspondència comercial, que es conserva a l'Arxiu Històric de Reus, entre el mateix Bartomeu Soler (pare i fill), situats Sitges i La Higuierita respectivament, i el comerciant de Reus Antoni Buxó i Pasqual, en relació amb la pesca salada, entre els anys 1793 i 1799⁴³. Així mateix també hi ha notícies del patró Pere Pasqual, que casa la seva filla Gertrudis amb un altre sitgetà anomenat Francesc Carbonell i Ribes, "*residente en la Iguierita*",⁴⁴ etc.

Aquesta documentació del segle XVIII, fragmentària i dispersa, corrobora clarament la presència sitgetana en aquelles costes. Pel que fa al segle XIX, els registres de passaports, que comprenen pràcticament el període 1821-1850, ens ha permès conèixer tots els desplaçaments periòdics que cada any feien a l'antiga

³⁹ A.M. Ayamonte, "*Intervención, Rentas*", 3.5.1.3 lligall 1388.

⁴⁰ A.M. Sevilla. Conde del Aguila, t. 61, nº 4 Juan Manuel de Oyarvide, "*Discurso sobre las pesquerias*"

⁴¹ AHS. "*Cort del Batlle, any 1773*", nº 5

⁴² L'any 1788, es ven una casa "*que tiene y posee en dho. sitio o lugar de la Figuerilla*", al patró Raimundo Botello, veí d'aquell lloc. El 1790, ven un magatzem de tres portes, amb un hort inclòs, a Cristòfol Català "*comerciante de dicha villa de Sitges*". Aquest magatzem llinda per la part de ponent amb un altre propietat de Josep Pasqual, "*comerciante de dicha villa de Sitges*". El 1793, Bartomeu Coll, es ven a Josep Pasqual Major, també de Sitges, un altre magatzem de dues portes amb el corresponent hort al costat, que llinda amb una propietat de Joaquim Carbonell "*comerciante de la villa de Sitges*". A. H. Sitges. "*Manual de Ferrer*", any 1788, foli 166. any 1790, foli 85. any 1793, folis 121/122.

⁴³ Jou i Andreu, David: *Algunes aportacions a "Els Sitgetans a Isla Cristina"*. Butlletí del Grup d'Estudis Sitgetans nº 52, maig 1990.

⁴⁴ A. H. Sitges, "*Manual de Ferrer*", 1794, foli 186.

Isla de La Higuera els sitgetans interessats en el negoci de la pesca salada. El motiu del viatge era "*a diligencias propias*". Amb les esmentades dades, extreïdes del registre, s'han pogut formar les relacions de viatgers que s'inclouen en els Apèndixs nº 2 i nº 3.

Entre els noms d'aquests transhumants, alguns es repeteixen durant anys i anys. Altres tan sols fan uns viatges esporàdics. Altres es dirigeixen a Isla Cristina per instal·lar-s'hi de manera definitiva. Alguns perseveren en les anades i vingudes i també en el seu ofici, la seva activitat. Altres, com a conseqüència de les circumstàncies més o menys adverses, no perseveren tant en els seus desplaçaments i canvien d'ofici o d'activitat, tal vegada orientats per noves esperances, però sempre relacionats amb el tràfic de la pesca salada.

Entre els anys 1821 i 1831, la mitjana d'expedicionaris era de deu individus, però l'any 1822 van sortir-ne setze i del 1827 tan sols hi ha referència d'una sortida. Entre els anys 1832 a 1841 la mitjana va ésser de quatre persones, però van sortir-ne nou l'any 1837. Entre els anys 1842 i el 1851, la mitjana de viatgers va disminuir a dos per any, encara que se n'enregistraren sis el 1845.

Pel que fa al moviment marítim, i amb les dades del registre d'expedició i legalització de Patents de Sanitat efectuats per la Junta de Sitges, dels quals tan sols es conserva el dels anys 1840 al 1843, s'ha pogut realitzar la relació d'embarcacions entrades o sortides de Sitges, procedents o amb destinació a Isla Cristina,

que s'inclou en les pàgines de més endavant. Comprèn un total de 37 embarcacions (Apèndix nº 4).

També hi ha constància de l'arribada de diverses embarcacions procedents d'Isla Cristina, gràcies a les dades proporcionades per les Patents de Sanitat que es conserven a l'arxiu de Sitges, expedides per la Junta local, entre els anys 1818 i 1869. De la mateixa manera hi han dues sortides de Sitges cap a Andalusia l'any 1818 i el 1830. Aquests papers que es conserven per atzar, tenen com a dada més interessant, la referència a la càrrega que transportaven en els dos sentits (Apèndix nº 5).

Com s'ha dit ja més amunt, a l'Arxiu Parroquial encara podem trobar més referències de la presència sitgetana a les costes andaluses del delta del Guadalquivir. Els llibres d'òbits registren les defuncions de vint-i-cinc sitgetans ocorregudes entre els anys 1754 i 1811, repartides de la següent manera per aquella geografia i al llarg del període: divuit a Aiamonte o durant la travessia procedents d'Aiamonte. Quatre a Lisboa, Faro i Tavira i tres a La Figuerilla. No tots fan referència a la professió dels difunts, però en els registres en els quals s'especifica l'ofici, comptem 10 mariners, un boter i un patró (Apèndix nº 7).

La participació sitgetana en la fundació de La Higuera, d'acord amb les dades que proporciona la fins ara esmentada documentació, és un fet gairebé fora de dubtes.

**Aquest número ha estat publicat
amb l'ajuda de**

CAIXA D'ESTALVIS DE CATALUNYA